

**“ลิลิตพจนานุกรมคำสยาม” ในนันทโพนันทสูตรคำหลวง: การศึกษากลวิธีการแปลแต่ง
นันทโพนันทสูตรคำหลวงจากพระบาฬีนันทโพนันทสูตร¹**

**“Elaboration Siam words” in Nanthopananthasut Khamluang: The Study of Translation
Strategies in Nanthopananthasut Khamluang Translated from a Pali Version of
Nandopananda Sutra**

จุไรรัตน์ ลักษณศิริ² และยรรยงค์ สิกขะฤทธิ³

Churairat Laksanasiri and Yanyong Sikkharit

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรม-
ธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์ในด้านการแปลแต่งเนื้อความจากพระบาฬีนันทโพนันทสูตรของพระพุทธ-
สิริเถระมาเป็นภาษาไทย เพื่อพิจารณาใน 2 ประเด็น ได้แก่ กลวิธีการแปลแต่งเนื้อความ และ
ความสำคัญของกลวิธีการแปลแต่งประเภทต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่า กลวิธีการแปลแต่งที่ปรากฏ
ในเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงมี 4 ลักษณะ ได้แก่ การคงความ การเพิ่มความ การตัดความ
และการแปลงความ กลวิธีดังกล่าวมีความสำคัญที่แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของการแต่ง 4 ประการ
(1) เพื่อเป็นการถ่ายทอดสารจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย (2) เพื่อให้เกิดความงามและความไพเราะ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทยของ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

²คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of Education, Ramkhamhaeng University, E-mail: c_laksanasiri@yahoo.com

³คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, E-mail: yanyong.sikh@gmail.com

*Manuscript received June 2, 2020; revised July 29, 2020, and accepted August 22, 2020

(3) เพื่อให้เกิดความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนา และ (4) เพื่อแสดงภูมิรู้ในฐานะกวี

คำสำคัญ: นันทโพนันทสูตรคำหลวง กลวิธีการแปลแต่ง

Abstract

This article aimed to study translation strategies used in Nanthopananthasut Kumluang, a Thai literature composed by Prince Thamthibet Chaiyachetsuriyawong, which was translated from a Pali version named “Nandopananda Sutra” written by Buddhasirithera. There were two issues to investigate: translation strategies and the significance of translation strategies used in various text types. The findings revealed that there were four types of translation strategies, namely content maintenance, content addition, content deletion, and content adjustment. These translation strategies played important roles in terms of four issues: (1) to convey the original messages from Pali to Thai, (2) to produce an aesthetic translation, (3) to create the religious and sacred texts as a Buddhist literature, and (4) to show a poet’s wisdom.

Keywords: Nanthopananthasut Kumluang, Translation Strategies

บทนำ

นันทโศปนนทสูตรคำหลวงเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์หรือเจ้าฟ้ากุ้ง พระราชโอรสและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าในฐานะเป็นวรรณคดีประเภท “คำหลวง” หนึ่งใน 4 เรื่องของไทย ได้แก่ มหาชาติคำหลวง นันทโศปนนทสูตรคำหลวง พระมัลลย์คำหลวง และ พระนลคำหลวง⁴ (ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคง, 2534, หน้า 81) มีลักษณะเป็นการแปลจากต้นฉบับภาษาบาลี (อรอนงค์ พัดพาดี, 2521) ดังที่ปรากฏในตอนท้ายของหนังสือสมุดไทยว่า “พระบาทสมเด็จพระนันทโศปนนทสูตรนี้ พระมหาพุทธสิริเถระเจ้าแต่งไว้”

แม้วรรณคดีเรื่องนี้จะเป็พระนิพนธ์แปลแต่ก็มิได้ทำให้คุณค่าในฐานะงานสร้างสรรค์ลดน้อยลง ในทางตรงกันข้ามกลับยิ่งทำให้เรื่องนี้มีคุณค่าโดดเด่นและจับนัพระปรีชาสามารถ และความเป็นจินตกวีของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นอีกด้วย ดังที่ชอนกลัน พิเศษสกุลกิจ (2529, หน้า 107) กล่าวว่า “เรื่องนันทโศปนนทสูตรคำหลวง งดงามด้วยลีลาอันสง่าโอฬาร อลังการ ด้วยอุปมาและศัพท์ทาทานศัพท์แพรวพราวด้วยสัมผัสสั้นหู ... แสดงความเป็นกวีและนักอักษรศาสตร์ ของอัจฉริยกวีพระองค์นั้น โดยแท้”

อาจกล่าวได้ว่าความโดดเด่นของนันทโศปนนทสูตรคำหลวงอยู่ที่การเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ ในการแปล ดังที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงระบุไว้ว่า “แลข้านี้ก็สำแดงบท แต่งลิลิตฐพจนคำสยาม ให้เกลี้ยงกลาตามในพระบาฬี ซึ่งมีในนันทโศปนนทพัศุ แลมีบทสัมผัสสระอันเจรอน” จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงระบุว่พระนิพนธ์เรื่องนี้เป็น การ “แต่งลิลิตฐพจนคำสยาม” คำว่า “ลิลิตฐพจน” เป็น ศัพท์สมาสจาก ลิลิตฐ ซึ่งน่าจะมาจากศัพท์ภาษาบาลี ลิลิตฐ ‘เกลี้ยง เรียบ อ่อน’ เพราะไม่ปรากฏ รูปศัพท์ “ลิลิตฐ” ในภาษาสันสกฤต แต่มีรูปศัพท์ที่มีความหมายตรงกันคือ “ลิลิตฐ” (Williams, 2011) ประกอบกับ พจน ซึ่งมาจากศัพท์บาลีสันสกฤต พจน ‘คำพูด ถ้อยคำ’ ดังนั้น จึงน่าจะมีความหมายว่า ถ้อยคำที่เกลี้ยงกลา พระนิพนธ์ของพระองค์จึงมิใช่เป็นเพียงการแปลเท่านั้น แต่ยังเป็น การตกแต่งถ้อยคำภาษาไทยที่เกลี้ยงกลาตามที่ปรากฏในภาษาบาลี นักวิชาการบางท่าน เช่น อรอนงค์ พัดพาดี (2521) และชลดา เรื่องรักย์ลิจิต (2547) เรียกวรรณคดีในลักษณะนี้ว่า

เป็นการ “แปลแต่ง” กล่าวคือ เป็นทั้งการแปลจากเนื้อความตามต้นฉบับและนำมาเรียบเรียงและตกแต่งให้ไพเราะงดงาม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามหลักการสำคัญของการแปลคือ การถ่ายทอด “หน่วยความหมาย” อันได้แก่ คำ โครงสร้าง ไวยากรณ์ สถานการณ์การสื่อสาร รวมถึงวัฒนธรรม (สุพรรณิ ปันทอง, 2552, หน้า 109) แม้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจะทรงระบุว่าทรงพระนิพนธ์ตาม “พระบาฬี” แต่ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อความด้วยเหตุหลายประการ เช่น ความต่างด้านโครงสร้างภาษา ความต่างทางวัฒนธรรม รวมถึงความต่างด้านสำนวนและลีลา ด้วยเหตุนี้ พระนิพนธ์ฉบับคำหลวงจึงน่าจะมีเนื้อความบางประการที่แตกต่างกับต้นฉบับภาษาบาลี

นอกจากนี้ เมื่อศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น โทปนนทสูตรคำหลวงพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับความงามและคุณค่าทางภาษาและวรรณศิลป์ ดังเช่นการศึกษาของ ช่อนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ (2529) วัลยา วิมุกตะลพ (2514) วีรี เกวลกุล (2546) สิริขญา คอนกริต (2550) หรือความสำคัญในฐานะความเป็นวรรณคดีคำหลวง เช่น การศึกษาของ อรอนงค์ พัดพาดิ (2521) เป็นต้น ด้วยเหตุดังกล่าวผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษานันโทปนนทสูตรคำหลวงต้นฉบับสมุดไทยเปรียบเทียบกับต้นฉบับภาษาบาลี “พระบาฬีนันโทปนนทสูตร” ของพระพุทธสิริเถระ เพื่อพิจารณาว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้กลวิธีการ “แปล” และ “แต่ง” อย่างไร กลวิธีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเป็น “ลิลิตอุพจนคำสยาม” อย่างไร และเหตุใดจึงทรงเลือกใช้กลวิธีเหล่านั้น การศึกษานี้อาจช่วยสะท้อนให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ได้อย่างชัดเจน และแสดงให้เห็นคุณค่าของเรื่องนันโทปนนทสูตรคำหลวงได้เด่นชัดยิ่งขึ้นอีกด้วย

อนึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเรียกข้อความภาษาไทยที่เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรซึ่งเป็นตัวบทแปลว่า “นันโทปนนทสูตรคำหลวง” หรือ “คำหลวง” และเรียกข้อความภาษาบาลีที่เป็นงานประพันธ์ของพระพุทธสิริเถระซึ่งเป็นตัวบทต้นฉบับว่า “พระบาฬีนันโทปนนทสูตร” หรือ “พระบาฬี”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากลวิธีการแปลแต่งเรื่องนันทโศปน์นทสูตรคำหลวงซึ่งแปลแต่งจากต้นฉบับภาษาบาลีเรื่องพระบาฬีนนโศปน์นทสูตร
2. ศึกษาความสำคัญของกลวิธีการแปลแต่งประเภทต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ตัวบทแปลฉบับภาษาไทยเรื่องนันทโศปน์นทสูตรคำหลวงที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาจากต้นฉบับสมุดไทยขาว เลขที่ 120 ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
2. ตัวบทต้นฉบับภาษาบาลีเรื่องพระบาฬีนนโศปน์นทสูตรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาจากข้อความปริวรรตที่ตีพิมพ์ใน “วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3” ของกรมศิลปากร (2545) ทั้งนี้เพราะในสมุดไทยมีการบันทึกข้อความภาษาบาลีด้วยอักษรวิธีที่แตกต่างกับปัจจุบันที่ต้องอาศัยการตรวจชำระ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ข้อความปริวรรตที่ตีพิมพ์ใน “วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3” ของกรมศิลปากร ซึ่งมีการปริวรรตข้อความภาษาบาลีให้ตรงกับอักษรวิธีในปัจจุบันแล้ว

ภูมิหลังของเรื่องนันทโศปน์นทสูตรคำหลวงและพระบาฬีนนโศปน์นทสูตร

นันทโศปน์นทสูตรคำหลวง บันทึกในต้นฉบับสมุดไทยขาว ด้วยอักษรไทยย่อและอักษรขอมย่อ ระบุศักราชว่าบันทึกเมื่อ พ.ศ. 2279 เป็นวรรณคดีประเภท “คำหลวง” มีลักษณะเป็นรายยาวสลับกับข้อความภาษาบาลีขนาดยาว บางตอนมีการยกคำภาษาบาลีแล้วแปลออกเป็นภาษาไทยแบบคำต่อคำ

เนื้อหาของเรื่องกล่าวถึงการทรมานพญานันโศปน์นท เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์จะเสด็จไปบ้านของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ทรงตรวจดูสัตว์โลกแล้วพบว่า พญานันโศปน์นทนาคราชเข้ามาในข่ายพระญาณ แม้จะเป็นเครื่องจัญไม่สามารบรลธรรมแต่ก็ทรมานให้ละมิจาาธิฐได้ จึงทรงพาพระอรหันตสาวกเหาะไปเทวโลกทางปราสาทของพญานาคราช ครั้นพญานันโศปน์นทเห็นดังนั้น ก็โกรธว่าภิกษุเหล่านี้จะเหาะข้ามและนำฝุ่นได้ทำร้ายรายลงบนศีรษะตน จึงแปลงกาย

เป็นพยานาคใหญ่พันรอบเขาพระสุเมรุ แผ่พังพานบังจนทั่วสกลจักรวาลมีมิด พระสาวกจึงทูล
อาสาปราบพยานาค แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะพระโมคคัลลานะเท่านั้น พระเถระ
จึงแสดงฤทธิ์เข้าทรมานพยานันโทปนันทะด้วยประการต่าง ๆ จนท้ายที่สุดพยานาคพ่ายแพ้และขอ
ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญพระโมคคัลลานะว่าเป็นผู้เลิศด้านมีฤทธิ์

ส่วนพระบาฬีนนโทปนันทสูตร หรือ “นนุโทปนันทสูตร” เป็นผลงานของพระพุทธสิริเถระ⁵
สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2533, หน้า 303-309) ระบุว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งใน 8 ของ “ฎีกาพาหุง”
ซึ่งเป็นคัมภีร์ภาษาบาลีแต่งขยายบทสวดพาหุงหรือพุทธชัยมงคลคาถา มีเนื้อหาว่าด้วยชัยชนะอันเป็น
มงคล 8 ประการของพระพุทธเจ้า เช่น การชนะพญาวัวสวดีมาร การชนะอาฬวกะยักษ์ การชนะ
ช้างนาฬาคีรี เป็นต้น

เรื่องนี้มีการประพันธ์โดยยกคาถาสันตติกลจำนวน 1 บท แล้วพรรณนาเหตุการณ์ของเรื่อง
เป็นร้อยแก้วที่ใช้ศัพท์เข้าใจง่าย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2533, หน้า 312) อย่างไรก็ตาม เฉพาะเรื่อง
“นนุโทปนันทสูตร” ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้เป็นต้นฉบับในการแปล มีการพรรณนาเหตุการณ์
โดยใช้สมาสนาขยาย มีการพรรณนาที่อุดมไปด้วยอุปมา และใช้ภาษาอย่างวิจิตร (มูลนิธิสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดา, 2550, หน้า 216) ส่วนเนื้อหาของเรื่องตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่องมี
ลักษณะสอดคล้องกับนันทโทปนันทสูตรคำหลวง

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษากระบวนการแปลแต่งเรื่องนันทโทปนันทสูตรคำหลวงจากต้นฉบับภาษาบาลีเรื่อง
พระบาฬีนนโทปนันทสูตร เพื่อพิจารณา 2 ประการสำคัญ ได้แก่ กลวิธีที่ใช้ในการแปลแต่ง และ
ความสำคัญของกลวิธีการแปลแต่งประเภทต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลวิธีการแปลแต่งเรื่องนันทโทปนันทสูตรคำหลวง

จากการศึกษาพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้กลวิธีการแปลแต่ง 2 ประการสำคัญ
ได้แก่ กลวิธีการแปลแต่งเนื้อความและกลวิธีการแปลแต่งคำศัพท์ ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะ
กลวิธีการแปลแต่งเนื้อความ ทั้งนี้ปรากฏกลวิธีสำคัญ 4 ลักษณะ ได้แก่ การคงความ การเพิ่มความ

การตัดความ และการแปลงความ ดังนี้

1) การคงความ

การคงความ เป็นวิธีการแปลแต่งที่คงเนื้อความตามพระบาฬีนาทปณนทสูตร ทั้งนี้ มีการเปลี่ยนลำดับคำให้เหมาะสมกับภาษาไทย และยังพบการใช้ “อายตนิบาต” หรือคำแปลวิภัติของ คำนามในภาษาบาลี เช่น *อันว่า ซึ่ง สู้ ด้วย โดย ตาม แก่ แต่ แห่ง ใน ดูกร ฯลฯ* (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2556, หน้า 35-37; มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2545, หน้า 13-14) กลวิธีนี้เป็น วิธีการหลักที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเลือกใช้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

พระบาฬี	ต ₁ ขณเมว (ขณ ₂ -เอว ₃) เถโร ₄ สมาปตตี ₅ สมาปชช ₆
คำแปล	ในขณะ ₂ นั้น ₁ นั้น ₁ เทียว ₃ พระเถระ ₄ เข้ามาน ₆ สมาบัติ ₅
คำหลวง	อันว่าพระมหาโมคคัลลาน ₄ ธกเขารยาน ₆ สมาบัติ ₅ ในขณะ ₂ นั้น ₁ แท้แล ₃

ในตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าตัวบทต้นฉบับพระบาฬีกับตัวบทแปลคำหลวงมีเนื้อความ ตรงกัน แต่อาจมีการลำดับคำแตกต่างกัน เนื่องจากลักษณะทางภาษาต่างกัน นอกจากนี้ยังพบ การใช้อายตนิบาต เช่น “อันว่า” ซึ่งเป็นคำแสดงประธานของประโยคตามหลักการแปลภาษาบาลี เป็นภาษาไทย

2) การเพิ่มความ

การเพิ่มความ เป็นวิธีการแปลแต่งที่มีการเพิ่มเนื้อความที่ไม่ปรากฏในพระบาฬีนาทปณนทสูตร พบ 2 ลักษณะ ได้แก่ การเพิ่มข้อความใหม่ และการขยายความ ดังนี้

(1) **การเพิ่มข้อความใหม่** เป็นการเพิ่มข้อความที่ไม่ปรากฏในพระบาฬีนาทปณนทสูตร อาจเป็นการเพิ่มข้อความเชื่อมโยงความเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือเป็นการเพิ่มข้อความอธิบายความว่า ข้อความดังกล่าวเป็นข้อความลักษณะใดเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 2

พระบาท	ตส ₁ ทกขิมกณณโสตน ₂ ปวิสิตวา ₃
คำแปล	เข้าไปแล้ว ₃ โดยช่องหูขวา ₂ ของเขา ₁
คำหลวง	รชังเสด็จเข้าไป ₃ ในช่องกรรมเบื่องขวา ₂ แห่งพระณิศวราธิราช ₁

ข้อความนี้เป็นการ**เพิ่มข้อความเชื่อมโยงความ** กล่าวคือ เป็นการเพิ่มคำนามว่า “พระณิศวราธิราช” เนื่องจากในตัวบทต้นฉบับปรากฏเฉพาะคำสรรพนาม “ตส-ของเขา” การเพิ่มคำนามจึงทำให้ข้อความมีความชัดเจนขึ้นว่า “เขา” ในที่นี้หมายถึง “พระณิศวราธิราช” หรือพญานันโทปนันทะ

ตัวอย่างที่ 3

พระบาท	อล ₁ รตติยา ₂ ... ภควโค ₃ สนตักมุปปฏจน ₄ (สนตัก ₄ -อุปปฏจน ₅) อลภนติยา ₆ ตสสาสนนุปฏจน (ตส ₇ -อาสนน ₈ -อุปปฏจน ₉) ทิวาหิ ₁₀ ทิวาปติหิ ₁₁ จ ₁₂ ปฏิลกิตพุมติเรกปิติสุข ₁₃ (ปฏิลกิตพ ₁₃ -อติเรกปิติสุข ₁₄) อนุสสรนติยา ₁₅ วิย ₁₆
คำแปล	ครั้งนั้น ₁ เวลากลางคืน ₂ ... เพียงดัง ₁₆ ได้ระลึกลึถึง ₁₅ ความปีติสุขอันมากยิ่ง ₁₄ อันเวลากลางวัน ₁₀ และ ₁₂ ทิวาปติ ₁₁ พึงได้รับ ₁₃ ในการปรนนิบัติ ₉ ในที่อันไกล ₈ แห่งพระองค์ ₇ อัน (เวลากลางคืน) ไม่ได้ ₆ ปรนนิบัติ ₅ ในที่อันไกล ₄ แห่งผู้มีพระภาค ₃
คำหลวง	ที่นี้จักพรรณตามพระอารยธิปไตย หมายเป็นลักษณะอุปมา ต่อทิวาราตรีปานมีรูปวิญญาน อันอยู่ในสถานที่ไกล แลบมิได้ประจักษ์ตพระพุทธรเจ้า อันว่านางอุคคัมภณกัลยา ₂ ... กรภก ₁₅ ปริยาค์ดมาแลสุข ₁₄ แล้วบังเกิดทุกขินทริยอันราชตรีแลทิพส ₁₀₋₁₂ อันอยู่ไกล ₈ พระสุคตสาขดา, บมิได้รักษาอุปถาก ไกลแห่งมารคแห่งผลป่วยการตนอยู่ไกล ₄ บมิได้ประจักษ์ตริภัก ₆ สมเด็จพระธรรมธราชวามินทรนั้น ₃

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงช่วงเวลาใกล้รุ่งขณะพระพุทธรเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลก เนื้อความในพระบาทกล่าวเปรียบเทียบช่วงเวลาขณะนั้นว่า มีน้ำค้างและเสียงนกร้อง เปรียบได้กับเวลากลางคืนที่กำลังรุ่งให้ เนื่องจากระลึกว่าถึงเวลาเช้าแล้วตนจะได้อุปฐากดูแลพระพุทธรเจ้า เนื้อความในคำหลวงมีการ**เพิ่มข้อความอธิบายความ** เพื่อระบุว่าเป็นการเปรียบเทียบให้กลางวันและกลางคืนมีตัวตนเพื่อช่วยให้ผู้อ่านไม่สับสน

(2) การขยายความ เป็นการเพิ่มข้อความที่ไม่ปรากฏในพระบาฬีนนโทปนนทสูตร ในลักษณะขยายความข้อความที่มีอยู่แล้ว เช่น “เถโร-พระเถระ” แปลเป็น “อันว่าพระมหาเถร **อันแปน-พระชินนทรกุล**” มีการเพิ่มข้อความ “**อันแปนพระชินนทรกุล**” เพื่อขยายความ ทั้งนี้อาจเป็นการขยายความเหตุการณ์ การขยายความพรรณนา การขยายความตัวละคร หรือการขยายความอธิบายความ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4

พระบาฬี	จตุทีปเอกปหารปาวุสสถานิลพลหิตมณฑลคามธาดิสสรพลนิกาษ์ (จตุทีป ₁ -เอก ₂ -ปหาร ₃ -ปาวุส ₄ -อนิล ₅ -พล ₆ -หิตมณฑล ₇ -คามธาดิสสร ₈ -พลนิกาษ์ ₉) ปราเชตวา ₁₀
คำแปล	ยังกองทัพ, แห่งเจ้ากามธาด ₈ อันอยู่ในวงรอบแห่งพระชินเจ้า ₇ อันมีจำนวนมาก ₆ ดังลม ₅ แห่งฤดูฝน ₄ อันทำลาย ₃ ทวีปทั้ง 4 ₁ ในคราวเดียว ₂ ให้พ่ายแพ้แล้ว ₁₀
คำหลวง	พจนมราธิราช เจ้ากามธาดุสพรดิ ₈ แลชนัดหม่มมารโยธะ... แลมารโยธะทั้งหลาย มีรูปกายมะหันต ₉ คุจวิสันตะกาลเมฆ ₄₋₅ ยังพรหมเขตรา ในมหาทวีปทั้งสี่ ₁ ให้มีอึ่งคณิงตก ฝนสรรพก ₃ เชิงช้า ₂ ในครั้งคราทีเดียว ₂ แลสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ ผู้กำจัดริบุญหมูปาป ปราบหม่มมารให้พ่ายแพ้ ₁₀

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงกองทัพของพญามารที่มีจำนวนมากดุจดั่งฝนในฤดูฝนที่สามารถทำลายมหาทวีปทั้ง 4 ให้พังทลายได้ ข้อความในคำหลวงได้**มีการขยายความพรรณนา**กองทัพของพญามารว่ามีรูปร่าง “มะหันต” คือ มีรูปกายสูงใหญ่ และพรรณนาขยายความว่าฝนแห่งฤดูฝนที่ตกนั้น “มีอึ่งคณิง” และ “สรรพกเชิงช้า” คือตกลงมาเสียงดังจนไม่ได้ศัพท์

ตัวอย่างที่ 5

พระบาฬี	ฉานทาตมาหิ ₁ วิทุธเสตวา ₂ ... อญญาตโกณฑุลณมมhanaโค ₃
คำแปล	ช้างใหญ่พระอัญญาโกณฑัญญะ ₃ ... ทำให้แหลก ₂ ด้วยเขี้ยวคือญาณ ₁
คำหลวง	อันว่าพระอัญญาตโกณฑัญญะ ประคองบัณฑิตรหัสคินทร ₃ ... ก่เขี้ยวให้เป็นภัส ₂ ด้วยกรรม คือ นามญาณสิบประการ มีอุทญาณเป็นต้น ₁

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงการบรรลุนิยามของพระอัญญาโกณฑัญญะว่าใช้ญาณทำลายกิเลสเปรียบได้กับช้างใหญ่ใช้เขี้ยวเคี้ยวหญ้าให้แหลก ในพระบาฬีเปรียบเทียบญาณกับเขี้ยวเท่านั้น แต่เมื่อเป็นคำหลวงมีการขยายความอธิบายข้อความว่า ญาณในที่นี้คือ ญาณ 10 หรือวิปัสสนาญาณ 10 ซึ่งมีอุทัพพญาณ หรือญาณตามเห็นความเกิดและดับของนามรูป เป็นหนึ่งใน 10 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556, หน้า 90-91)

3) การตัดความ

การตัดความ เป็นวิธีการตัดเนื้อความที่ปรากฏในพระบาฬีนินโทปนนทสูตรออก มีทั้งการตัดส่วนเล่าเรื่อง การตัดส่วนเนื้อความ การตัดส่วนขยาย การตัดความเปรียบ และการตัดความที่มีความหมายเฉพาะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 6

พระบาฬี	เอกสมิ ₁ กิระ สมเย ₂ สมมาทิฏฐิโก ₃ กมฺมผลสทาพฺพหนฺโต ₄ อนาลปิณฺฑิโก ₅ เสฏฺฐิ ₆
คำแปล	ได้ยินว่า ₂ ในสมัย ₃ หนึ่ง ₁ เศรษฐี ₆ อนาลปิณฺฑิกะ ₅ เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิ ₃ เป็นผู้เชื่อในผลกรรม ₄
คำหลวง	คือในกาลครั้งหนึ่งนั้น ₁ อันว่าอะนาลปิณฺฑิกะ ₅ ฤๅหบดี ₆ มีศรัทธาชมชอบ กอประด้วยสัมมาทฤษฎี ₃ มีความพิริยขยายขวล เชื่อในผลในกรรม ₄

ข้อความข้างต้น ในพระบาฬีมีการใช้ศัพท์นิบาตแสดงการเล่าเรื่อง คือ “กิระ-ได้ยินว่า” แต่คำดังกล่าวไม่ปรากฏในคำหลวง แสดงให้เห็นว่าใช้กลวิธีการตัดส่วนเล่าเรื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะข้อความว่า “เอกสมิ สมเย-ในสมัยหนึ่ง” ซึ่งปรากฏในคำหลวงว่า “คือในกาลครั้งหนึ่งนั้น” สามารถแสดงการเล่าเรื่องได้แล้ว

ตัวอย่างที่ 7

พระบาฬี	อถ ₁ เตน ₂ สิเนรฺรนา ₃ นิปปิพฺพมานา ₄ อูรฺรราชสฺส ₅ ที่มฺพฺลอุสฺสริ ₆ ... อติตฺตุนกฺมโหสิ (อติตฺตุนก ₇ -อโหสิ ₈)
คำแปล	ลำดับนั้น ₁ ร่างอันใหญ่ยาว ₂ แห่งอุรฺรราชา ₅ อันท่าน ₃ กดทับไว้ ₄ กับเขาพระสุเมรุ ₆ ... มี ₈ ขนาดเล็กลงยิ่ง ₇
คำหลวง	ในกาลนั้น ₁ อันว่ากาย ₂ แห่งโกคินทรราชา ₅ พระมหาโมคคัลล ₃ หนีบเข้าไว้ ₄ แลกายอันใหญ่มหิมา ₆ กน้อยเข้านักหนา ₇₋₈

ตัวอย่างข้างต้นเป็นเหตุการณ์ที่พระโมคคัลลานะแปลงกายเป็นพญานาคใหญ่เข้าทับร่างของพญานันโทปนันทะที่พันเขาพระสุเมรุอยู่จนบีบแบน ข้อความในพระบาฬีระบุว่า “*สินธุรนา นิปปีพียมานํ - กคทัป วัฏักขาพระสุเมรุ*” ไม่ปรากฏในคำหลวง จึงมีลักษณะเป็น*การตัดส่วนเนื้อความ* ทั้งนี้แม้จะตัดข้อความดังกล่าวก็มิได้ทำให้เสียความแต่ประการใด

ตัวอย่างที่ 8

พระบาฬี	อนาถปิณฺฑิโก เสฏฺฐิ ... สหสฺสนยนปงฺกขกวนาทีลินิมฺขนิกรสฺสจุมฺพิตํ (สหสฺสนยน-ปงฺกขกวน- อาทิ-ลินิมฺขนิกร- ^๕ - สฺสจุมฺพิต ^๖) ภควโต, ปาทปทุมเมณฺฺ ๘ สกสิรสาภิวนฺฑิตฺวา (สกสิรสา- อภิวนฺฑิตฺวา ^{๑๐}) ปกฺกามิ ^{๑๑}
คำแปล	อนาถบิณฑิกเสรษฐี ^๑ กราบแล้ว ^{๑๐} ซึ่งคู่แห่งดอกบัวคือพระบาท ^๘ แห่งพระผู้มีพระภาค ^๗ ด้วย สิริระคน ^๙ อันหมู่แมลงภู่ ^๕ มีในสระบัว ^๖ แห่งท้าวสหสนันย์ ^๒ เป็นต้น ^๔ จุมพิตแล้ว ^๖ แล้วจึงหลีก ออกไป ^{๑๑}
คำหลวง	อันว่าอะนาถบิณฑิกคฤหบดี ^๑ ... แล้วเสรษฐีถวายอภิวัต ^{๑๐} แทบพุทธบาทยู่คัลล สมเด็จพระ ญาณสมมตตรการ เปรียบด้วยกมฺพทธานประดับ ^๘ กับด้วยหมู่แมลงภู่ บินหวี่วู้อ่อน รื่องรังก้องไปมา ^๕ ในพนะสระปทุมเมศ ^๖ แห่งสมเด็จพระมัทธมา ^๒ อันนี้เป็นอุบประมาณคฤหบดี กฤษดาณัฐสิริพระบาท ด้วยเสียรอาตม ^๙ แล้วไปแล ^{๑๑}

ข้อความข้างต้นเป็นการกล่าวเปรียบเทียบอนาถบิณฑิกเสรษฐีที่ก้มลงกราบแทบพระบาทพระพุทธเจ้า คู่เคียงหมู่แมลงภู่ในสระของพระอินทร์กำลังบินค่อมดอกบัวคู่ ข้อความในพระบาฬีกล่าวเปรียบเทียบการก้มลงกราบของอนาถบิณฑิกเสรษฐีคู่อาการ “*สฺสจุมฺพิต - จุมพิต*” ของหมู่แมลงภู่ แต่ในคำหลวงมิได้กล่าวถึงอาการนี้ วิธีการดังกล่าวจึงเป็น*การตัดความเปรียบ* กล่าวคือ ตัดข้อความที่แสดงการเปรียบเทียบออก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในภาษาไทยไม่ใช้ว่า *แมลงภู่จุมพิตดอกบัว* ด้วยเหตุนี้จึงทรงตัดข้อความดังกล่าวออก

4) การแปลงความ

การแปลงความ เป็นการเปลี่ยนแปลงเนื้อความที่ปรากฏในพระบาฬีนนโทปนันทสูตร ให้มีเนื้อความที่แตกต่างออกไป มี 3 ลักษณะ ได้แก่ การแปลงเนื้อความ การแปลงถ้อยคำตรงเป็นถ้อยคำอ้อม และการแปลงคำหรือข้อความอ้างถึงตัวละคร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การแปลงเนื้อหา เป็นการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาให้แตกต่างออกไปจากพระบาฬี อาจเพราะเนื้อหาในต้นฉบับไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย ภูมิประเทศหรือ ภูมิอากาศต่างกัน จึงมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 9

พระบาฬี	สราทสมยวิลิตตาสุกควทนปริปัญณณทมานนุทมานนุเตตวา (สราทสมย ₁ -วิลิตตา ₂ -สุกควทน ₃ -ปริปัญณณท ₄ -อานนท ₅ -อามนเตตวา ₆)
คำแปล	ทรงเรียก ₆ พระอานนท ₅ ผู้มีใบหน้านาม ₃ ดังพระจันทร์เต็มดวง ₄ ที่ส่องแสง ₂ ในฤดูใบไม้ร่วง ₁
คำหลวง	แลมีพุทธพาทย์โองการดำรัส ตรัสเรียกพระอานนท ₆ อันอยู่ในพระคนธฤดี อันมีอินทรียนรลักษ์ณ แลมีพระภักตรพ้องเพ็ญเป็นอังกาม ₃ ... บริบูรณ์ประดุจดวงพระจันทร์ ₄ แลงามในกรรดิคฤดุมาศ ₁ อันปราศจากเมฆา สัตมนทลวาวจรจรสมกัรัสทระทุระ ₂

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงพระอานนท์ว่ามีใบหน้างดงามดังพระจันทร์เต็มดวงในฤดูใบไม้ร่วง ในพระบาฬีระบุว่า “สราทสมย - ฤดูใบไม้ร่วง” แต่ในคำหลวงระบุว่า เป็น “กรรดิคฤดุมาศ” หรือ กัตติกมาสหรือเดือน 12 ตามปฏิทินจันทรคติ ช่วงเวลาจึงค่อนข้างต่างกัน แต่เนื่องจากเดือน 12 เป็นช่วงพระจันทร์เต็มดวงและมีขนาดใหญ่จึงเหมาะกับเนื้อหาที่กล่าวถึงความงามของพระจันทร์ในเดือนนี้

(2) การแปลงถ้อยคำตรงเป็นถ้อยคำอ้อม เป็นการเปลี่ยนวิธีการเล่าเรื่อง จากเดิมที่ใช้ถ้อยคำตรง (direct speech) ของตัวละคร มาเป็นการเล่าด้วยถ้อยคำอ้อม (indirect speech) ของผู้เล่าเรื่อง ดังนั้นเดิมที่เป็นการใช้บุรุษสรรพนามที่ 1 จึงเปลี่ยนเป็นบุรุษสรรพนามที่ 3 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 10

พระบาท	โน ₁ ภควา ₂ “อัย ₃ นนุ ₄ โทปน ₅ นุท ₆ ร ₇ คร ₈ ชา ₉ มยุ ₁₀ ห ₁₁ ฌาณ ₁₂ ชาล ₁₃ ป ₁₄ มุ ₁₅ เข ₁₆ อาป ₁₇ ถ ₁₈ มา ₁₉ จ ₂₀ จ ₂₁ น ₂₂ ติ (อาป ₂₃ ถ ₂₄ -อา ₂₅ จ ₂₆ จ ₂₇ น ₂₈ ติ) อ ₂₉ ต ₃₀ ถ ₃₁ น ₃₂ ุ ₃₃ โข ₃₄ นนุ ₃₅ โทปน ₃₆ นุท ₃₇ ส ₃₈ ฌ ₃₉ ณ ₄₀ ป ₄₁ ติ ₄₂ ส ₄₃ อุป ₄₄ นิ ₄₅ ส ₄₆ โย ₄₇ น ₄₈ ต ₄₉ ถ ₅₀ ติ (น ₅₁ ต ₅₂ ถ ₅₃ -อ ₅₄ ติ ₅₅) อา ₅₆ ว ₅₇ ช ₅₈ เ ₅₉ น ₆₀ โต ₆₁
คำแปล	พระผู้มีพระภาค ₂ ของเรา ₁ ทรงพิจารณาอยู่ ₁₇ ว่า ₁₆ “นันท ₁ โทปน ₂ น ₃ ท ₄ ระ ₅ ชา ₆ แห่ง ₇ นาค ₈ ผู้ ₉ นี้ ₃ มา ₈ สู่ ₇ ทาง ₇ ใน ₇ หน้า ₇ ข ₇ าย ₇ แห่ง ₇ ญาณ ₆ ของ ₆ เรา ₅ หน ₁₀ อ ₁₀ แล ₁₁ อุป ₁₄ นิ ₁₄ ส ₁₄ ย ₁₄ แห่ง ₁₂ นันท ₁ โทปน ₂ น ₃ ท ₄ ระ ₅ ผู้ ₃ เป็น ₃ ใหญ่ ₃ แห่ง ₃ นาค ₃ มี ₉ หรือ ₉ ไม่มี ₁₅ ”
คำหลวง	อัน ₁ ว่า ₁ สม ₁ เด ₁ ็จ ₁ อ ₁ ธิ ₁ ป ₁ ไ ₁ ต ₁ ย ₁ บ ₁ ร ₁ ม ₁ ไ ₁ ตร ₁ โลก ₂ น ₂ าร ₂ ร ₂ ถ ₂ ... แล ₁₇ พิ ₁₇ จาร ₁₇ ณ ₁₇ า ₁₇ ว ₁₇ ัด ₁₇ ดู ₁₇ ก ₁₇ ็ ₁₇ อน ₁₇ น ₁₇ โท ₁₇ ป ₁₇ น ₁₇ ท ₁₇ น ₁₇ า ₁₇ ค ₁₇ ร ₁₇ น ₁₇ ะ ₁₇ ย ₁₇ อัน ₈ ถึง ₈ ซึ่ง ₈ มา ₈ ป ₈ รา ₈ ก ₈ ณ ₈ ใน ₆ ข ₆ าย ₆ ญาณ ₆ แห่ง ₆ พระ ₅ อ ₅ ัง ₅ กิ ₅ ร ₅ ร ₅ ค ₅ ส ₅ มิ ₅ เบ ₅ ญ ₅ ญ ₅ า ₅ ดัง ₅ พระ ₅ อ ₅ ง ₅ ค ₅ ม ₅ าร ₅ า ₅ พ ₅ ิง ₅ ด ₁₄ ัง ₁₄ จ ₁₄ ริง ₁₄ อัน ₁₄ ว่า ₁₄ อุป ₁₄ นิ ₁₄ ส ₁₄ ไ ₁₄ ส ₁₄ ย ₁₄ ป ₁₄ ัจ ₁₄ ไ ₁₄ ย ₁₄ ใน ₁₂ น ₁₂ น ₁₂ โท ₁₂ ป ₁₂ น ₁₂ ท ₁₂ น ₁₂ า ₁₂ ค ₁₂ ร ₁₂ น ₁₂ ะ ₁₂ ย ₁₂ จ ₁₅ ว ₁₅ ามี ₁₅ แล ₁₅ ถ ₁₅ า ₁₅ ห ₁₅ ถ ₁₅ ว ₁₅ า ₁₅ ห ₁₅ า ₁₅ ม ₁₅ ิ ₁₅ ได้ ₁₅

ข้อความนี้ ในพระบาทใช้การเล่าด้วยถ้อยคำตรง ดังเห็นได้จากการใช้สรรพนาม “มยุห₁₁ - ของเรา” แต่ในคำหลวงเปลี่ยนเป็นถ้อยคำอ้อม ดังนั้นจึงเปลี่ยน “มยุห₁₁” ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เป็น “พระอ₅ัง₅กิ₅ร₅ร₅ค₅ส₅มิ₅เบ₅ญ₅ญ₅า₅” หมายถึง พระผู้มีปัญญาเป็นรัศมีแผ่ออกจากพระวรกาย ใช้เป็นคำอ้างถึง พระพุทธเจ้า ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีพระประสงค์จะให้เรื่องนี้เป็นงานทาง พระพุทธศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ การเลือกใช้คำอ้างถึงพระพุทธเจ้าที่แสดงถึงคุณสมบัติอันประเสริฐจึง น่าจะเหมาะกว่าการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1

(3) การแปลงคำหรือข้อความอ้างถึงตัวละคร เป็นการเปลี่ยนคำหรือข้อความที่ใช้อ้างถึง ตัวละคร โดยใช้คำหรือข้อความอื่นแทน โดยเฉพาะคำอ้างถึงพระพุทธเจ้า พญานันโทปนันทะ และ พระมหาโมคคัลลานะ วิธีการนี้เป็นวิธีการที่โดดเด่นและแสดงให้เห็นความสร้างสรรค์ในการหลากคำ ผู้บันทึกสมุดไทยก็ระบุจำนวนคำอ้างถึงตัวละครว่า “พระนามสมเด็จ₁พระพุทธเจ้า₂ 92 ชื่อพระญาณาค₃ 44” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 11

พระบาท	อ ₁ ถ ₂ า ₃ ด ₄ ิ ₅ ต ₆ า ₇ น ₈ าค ₉ ต ₁₀ ป ₁₁ จ ₁₂ ุ ₁₃ ป ₁₄ น ₁₅ น ₁₆ ว ₁₇ ต ₁₈ ถ ₁₉ ณ ₂₀ า ₂₁ ณ ₂₂ โก ₂₃ วิ ₂₄ โท (อ ₂₅ ถ ₂₆ -อ ₂₇ ติ ₂₈ -อ ₂₉ น ₃₀ าค ₃₁ -ป ₃₂ จ ₃₃ ุ ₃₄ ป ₃₅ น ₃₆ น ₃₇ -ว ₃₈ ต ₃₉ ถ ₄₀ -ณ ₄₁ า ₄₂ ณ ₄₃ -โก ₄₄ วิ ₄₅ โท) โน ₁ ภควา ₈
คำแปล	ลำดับ ₁ นั้น ₁ พระ ₁ ผู้ ₁ มี ₁ พระ ₁ ภา ₁ ค ₁ ของ ₁ เรา ₁ ผู้ ₇ ท ₇ ร ₇ ง ₇ ช ₇ า ₇ น ₇ า ₇ ณ ₇ ใน ₆ การ ₆ ห ₆ ย ₆ ง ₆ รู้ ₆ เรื่อง ₅ ราว ₅ ใน ₂ อ ₂ ติ ₂ ปัจจุบัน ₄ และ ₃ อ ₃ น ₃ า ₃ ค ₃
คำหลวง	ใน ₁ ก ₁ ย ₁ ณ ₁ ก ₁ าล ₁ นั้น ₁ อัน ₁ ว่า ₁ สม ₁ เด ₁ ็จ ₁ อ ₁ ธิ ₁ ป ₁ ไ ₁ ต ₁ ย ₁ บ ₁ ร ₁ ม ₁ ไ ₁ ตร ₁ โลก ₂ น ₂ าร ₂ ร ₂ ถ ₂ พระ ₇ อ ₇ ง ₇ ค ₇ ค ₇ ล ₇ า ₇ ด ₇ ใน ₆ พระ ₆ ป ₆ ริ ₆ ช ₆ ญ ₆ า ₆ อัน ₂₄ พิ ₂₄ จาร ₂₄ ณ ₂₄ า ₂₄ ง ₂₄ ซึ่ง ₂₄ อ ₂₄ ถ ₂₄ ิ ₂₄ ต ₂₄ า ₂₄ น ₂₄ าค ₂₄ ป ₂₄ ระ ₂₄ จ ₂₄ ุ ₂₄ ป ₂₄ น ₂₄ ะ ₂₄ ๔๔ ช ₂₅ ร ₂₅ า ₂₅ บ ₂₅ ซึ่ง ₂₅ ส ₂₅ ร ₂₅ ร ₂₅ พ ₂₅ พิ ₂₅ ศ ₂₅ ด ₂₅

ข้อความนี้ในพระบาฬีใช้ข้อความอ้างถึงพระพุทธเจ้าว่า “โน ภควา - พระผู้มีพระภาคของเรา” แต่ในคำหลวงเปลี่ยนเป็น “สมเด็จพระอริยปิไคยบรมไตรโลกนารรณ” สมเด็จพระเป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นที่พึ่ง อันประเสริฐแห่งโลกทั้งสาม จากการศึกษาพบการแปลงคำหรือข้อความอ้างถึงพระพุทธเจ้าถึง 103 แห่งโดยไม่ซ้ำกัน

ตัวอย่างที่ 12

พระบาฬี	อณฺ นาคราชา ₁ ชุมาสี ₂
คำแปล	ครั้งนั้น ₁ ราชานแห่งนาค ₂ ถึงหวนควัน ₃
คำหลวง	ในกาลนั้น ₁ อันว่าสัลปะราชา ₂ กบังหวนฐรรมา ₃ ให้กลุ่มไป ในทิสานุทิศแล

ข้อความข้างต้นในพระบาฬีใช้ข้อความอ้างถึงพญานันโทปนันทะ “นาคราชา - ราชานแห่งนาค” ในคำหลวงเปลี่ยนคำดังกล่าวเป็น “สัลปะราชา” หมายถึง ราชานแห่งงู จากการศึกษาพบการแปลงคำหรือข้อความอ้างถึงพญานันโทปนันทะถึง 68 แห่งโดยไม่ซ้ำกัน

2. ความสำคัญของกลวิธีการแปลแต่งประเภทต่าง ๆ

จากการศึกษากลวิธีการแปลแต่งเนื้อความของเรื่องนันทโทปนันทสูตรคำหลวง พบว่าการเลือกใช้กลวิธีการแปลแต่งประเภทต่าง ๆ นอกจากจะมีผลต่อการถ่ายทอดเนื้อหาจากภาษาบาลีมาสู่ภาษาไทยแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความมุ่งหมายบางประการของผู้ทรงพระนิพนธ์อีกด้วย อาจพิจารณาได้ 3 ประการ ดังนี้

1) เพื่อเป็นการถ่ายทอดสาร

จุดมุ่งหมายสำคัญในการแปลแต่งเรื่องนันทโทปนันทสูตรคำหลวงคือ การถ่ายทอดเนื้อหาจากพระบาฬีนันทโทปนันทสูตรซึ่งประพันธ์เป็นภาษาบาลีมาสู่ภาษาไทย ดังที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงระบุไว้ในตอนต้นเรื่องว่า “วทุขามิ กปรารพเพ่อจักกล่าว วตุถุ ในเรื่องราวนิทานธรรมนันทโทปนันทนามก อันชื่อนันทโทปนันท ปวร อันมีพจนสนธิบรร สิริภูฏ ให้เกลี้ยงเกล่าในอักษรแลพากยา สามภาสาย ด้วยสยัมภาษาแห่งไทย นิสุสาย เหตุอาไศรยพระบาฬี มคธภาส์ ซึ่งมีในมคธภาษา” ดังนั้นกลวิธีต่าง ๆ ที่ทรงใช้ในการแปลแต่งจึงเป็นกลวิธีสำคัญที่ใช้เพื่อมุ่งถ่ายทอดภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น กลวิธีการเพิ่มข้อความเชื่อมโยงความ

ทำให้สามารถลำดับความได้อย่างเข้าใจ เช่น การเพิ่มประธานของกริยา เพราะในภาษาบาลีอาจมีกริยาเรียงกันได้หลายตัว หากยังไม่จบข้อความก็จะไม่ขึ้นประธานใหม่ ดังนั้นหากแปลคำต่อคำอาจทำให้ไม่สามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างชัดเจน และอาจทำให้เกิดความสับสนได้ว่าใครเป็นผู้กระทำกริยา หรือ การเพิ่มข้อความอธิบายความ ช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเนื้อความที่กล่าวถึงเป็นเนื้อความประเภทใด เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

2) เพื่อให้เกิดความงามและความไพเราะ

จากการศึกษายังพบว่า บางกลวิธีเป็นการใช้เพื่อทำให้เกิดความงามและความไพเราะ ดังเช่น กลวิธีการขยายความ กลวิธีนี้นอกจากจะเป็นการช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นแล้วยังมีส่วนที่ทำให้เนื้อความเกิดความงามยิ่งขึ้นอีกด้วย ดังเช่น การขยายความพรรณนา ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมข้อความเพื่อสร้างจินตภาพให้เกิดขึ้น ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสามารถจินตนาการภาพได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 13

พระบาฬี	รตุตปทุมปุปผปตฺตรตฺตยตนมฺหุตฺตุนตฺรรรสสณฺจณสมฺภูตํ (รตุต-ปทุม-ปุปผ-ปตฺต-รตุต-อายตณ-มฺห-ตฺตุนตฺร-รร-รตฺ-สณฺจณ-สมฺภูตํ) วิทุมชยกุสุมพุทฺธชิว-ปุปฺผสมานวณฺณารุณโณฏฺฐทวยจุจิริ (วิทุม-ชยกุสุม-พนฺธชิว-ปุปฺผ-สมาน-วณฺณ-อรุณ-โณฏฺฐ-ทวย-จุจิริ) ... ชินมุขํ ¹⁵
คำแปล	พระโอรสแห่งพระชินเจ้า ¹⁵ ... อันงาม ¹⁴ ด้วยคู่แห่งพระโอรส ¹³ สีแดงระเรื่อ ¹² มีสี ¹¹ เสมอ ¹⁰ ดอก, ชัยกุสุม, และชบา, ดังแก้วประพาฬ, อันเป็นสัณฐาน ⁹ แห่งพระชีวหา ⁴ อันอ่อนนุ่มยิ่ง ³ มีสีแดง ² ดังกลีบดอกบัวแดง ¹
คำหลวง	ซึ่งพระโอรส ¹⁵ ... เป็นที่สถิตสถานบริสุทธิ ⁵ แห่งพระพุทฺธชิวหา ⁴ รัตต์พรรณาพรรณรายแสงแดง ² ดุจกลีบโกมล ¹ อายามะกล่อ่อนน้อมนักหนา ³ อันรจนาไฟโร ¹⁴ ด้วยสีพระโอรสทวยขาง ¹³ พรรณรัตตค ¹¹⁻¹² ทำเนียบ เปรียบด้วยดอกสระเอื้องนา ^{9,7} ผกาทาทิมดอกคำ กระซอมล้ำดอกหงอนไก่อ ⁸

ข้อความข้างต้นกล่าวถึงพระพุทธเจ้าขณะตรัสกับพระรัฐบาล เนื้อความในพระบาฬีกล่าวเปรียบเทียบพระโอรสและพระชีวหาของพระพุทธเจ้ากับดอกไม้ต่าง ๆ ข้อความในคำหลวงได้มี

การเพิ่มความเพื่อพรรณนาทั้งการให้ภาพ ให้แสง และให้สี ดังเช่นระบุว่าพระโอรสของพระพุทธเจ้าเป็นที่สถิตแห่งพระชีวหา “เป็นที่สถิตสถาน**บริสุทธ**แห่งพระพุทธรชีวหา” มีการเพิ่มคำว่า “**บริสุทธ**” เพื่อให้ภาพทั้งงดงาม หรือระบุว่าพระชีวหาที่มีสีแดง “**รัตตพรรณาพรรณรายแสงแดงดุจกลีบโกมล**” เป็นการเพิ่มคำว่า “**พรรณรายแสง**” เพื่อให้เกิดแสงที่เลื่อมระยับ หรือเปรียบพระชีวหาว่ามีสีแดงดังดอกชัชकुสมและชบา ในคำหลวงแปลว่าดอกสระเอ็งนา ดอกทับทิม (ผกาทาทิม) ดอกคำ และดอกหงอนไก่ และได้เพิ่มความว่า “**กระหอมล้า**” เพื่อพรรณนาสีของดอกหงอนไก่อ่ามีสีแดงสด จะเห็นได้ว่ากลวิธีนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างจินตภาพให้เกิดขึ้น จึงเป็นการมุ่งให้เกิดความงามและความไพเราะ

3) เพื่อให้เกิดความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนา

การใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการแปลแต่ง พบว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนาอีกด้วย ดังเห็นได้จากกลวิธี 2 กลวิธีสำคัญ ได้แก่ การคงความและการแปลงคำหรือข้อความเพื่ออ้างถึงตัวละคร ในการคงความ มีการใช้ “อายตนิบาต” หรือคำแปลวิภัตตินามในภาษาบาลี เช่น *อันว่า ซึ่ง ด้วย โดย อัน ตาม ดูกร ฯลฯ* วิธีการดังกล่าวนี้อาจเรียกว่าเป็นขนบของการแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย พบใช้มาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังเช่น ในไตรภูมิพระร่วง สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 ลิไทย แห่งกรุงสุโขทัยด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 67-68)

ว่าดูกรราหู อันว่าจันทรเทพบุตรนี้ผู้แก่สรณาคมน์ พระศกาคตไสร้จะยังราหูสุรินทรรนี้
ให้ปล่อยซึ่งจันทรเทพบุตร เพื่อดังฤแล้วลื่น ชื่ออันว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไสร้ ก็ยอมมี
พระกรุณาอันอนุเคราะห์แก่โลกทั้งหลาย

จะเห็นได้ว่า ในไตรภูมิพระร่วงก็ปรากฏการใช้อายตนิบาตแล้วเช่นกัน การแปลโดยการเลือกใช้อายตนิบาตน่าจะมิวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนา

ส่วนกลวิธีการแปลงคำหรือข้อความเพื่ออ้างถึงตัวละคร เป็นการเปลี่ยนคำหรือข้อความที่ใช้อ้างถึงพระพุทธเจ้า พระมหาโมคคัลลานะ และพญานันโทปนันทะ โดยใช้คำหรือข้อความที่แตกต่างกัน วิธีการนี้ทำให้เกิดการสรรคำที่หลากหลาย มักเป็นการใช้ศัพท์สมาสที่ประกอบจากศัพท์หลายคำ และส่วนใหญ่มีความหมายแสดงการยกย่อง โดยเฉพาะคำอ้างถึงพระพุทธเจ้า เช่น

สมเด็จพระบรมนาถคิลิโกโลกมกุฏอัครมโหฬาร ‘สมเด็จพระผู้ประเสริฐผู้เป็นยอดแห่งโลก ผู้เป็นยอดสูงสุด ผู้รุ่งเรืองด้วยความบริสุทธิ์’ ‘สมเด็จพระโลกยวิทูเบญญกฤษฏ์’ ‘สมเด็จพระผู้รู้แจ้งในโลก ผู้มีปัญญาสูงสุด’ ‘สมเด็จพระสิริสากยมนินารรรถวิวงษ์’ ‘สมเด็จพระผู้เป็นนักบวชผู้เป็นที่พึ่งแห่งตระกูล ศากยะอันเป็นมงคล ผู้เป็นวงศ์แห่งพระอาทิตย์’ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ากลวิธีการแปลดังกล่าวนี้นอกจากจะช่วยในการหลีกคำแล้ว การใช้คำหรือข้อความที่มีความหมายแสดงการยกย่องสรรเสริญพระพุทธเจ้า ยังทำให้เกิดความอลังการจากการใช้คำบาลีสันสกฤตหลายคำมาประกอบกันเป็นคำสมาสขนาดยาว และทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์จากการสื่อความหมายแสดงการสรรเสริญพระพุทธเจ้าประการต่าง ๆ และด้วยถ้อยคำที่หลากหลาย สอดกับการเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนา

4) เพื่อแสดงภูมิรู้ในฐานะกวี

หากพิจารณาจะเห็นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมิได้ทรงแปลเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง ออกเป็นร้อยแก้วธรรมดา หากแต่ทรงเลือกใช้วิธีการพระนิพนธ์เป็นร้อยยาวที่มีสัมผัสตลอด ทั้งเรื่องกลวิธีการแปลแต่งก็ทรงเลือกใช้อย่างหลากหลาย วิธีการบางประการสามารถสะท้อนให้เห็นภูมิรู้และพระปรีชาญาณอันลึกซึ้งของพระองค์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะกลวิธีการขยายความ และการแปลงความ

การขยายความที่สะท้อนให้เห็นการแสดงภูมิรู้ของพระองค์คือการขยายความตัวละคร ดังเช่น การขยายความเมื่อกล่าวถึงพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 14

พระบาท	ตโต ₁ ภควา ₂ ... สมุคตสุตตกา ₃ สมปฏิจจนโน ₄
คำแปล	ครั้งนั้น ₁ พระผู้มีพระภาค ₂ ... ทรงห้ามแล้ว ₃ ซึ่งพระกายแห่งพระสุคตอันสง่า ₄
คำหลวง	ในกาลปานั้น ₁ อันว่าสมเด็จพะสวามภูญาณมहिมา ₂ กรรงพระพิศตราวระระราง ₃ ... รูปพระพุทธอัยจรรย กอประด้วยฉัพพพรณรังสี พระรัศมีปรัมวย กอประด้วย ทวติงขมหา บุรุษลักษณะชาวลิต แลลิตยานุพยัญชนวระง ₄

ในพระบาทพระนพว “สุกตกาย - กายของพระสุกต” แต่ในคำหลวง ได้เพิ่มเติมว่า “รูปพระพุทธรอัยจรรย กอไปด้วยฉัพพสิริพรรณรังสี พระรัตนปริมาตร กอไปด้วยทวักดิงขมหาบุรุษลักษณะาวะลิต แลอลิตยานุพยุชนะวงค์” เป็นการกล่าวถึงคุณลักษณะของพระพุทธรเจ้า 2 ประการ ได้แก่ คุณลักษณะในการมีรัศมีหกประการหรือฉัพพสิริพรรณรังสี และคุณลักษณะในการมีมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ และอนุพยุชนะ 80 ประการ แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ต้องมีภูมิรู้ถึงคุณสมบัติทั้ง 2 ประการของพระพุทธรเจ้าจึงสามารถนำมาขยายความได้

ส่วนกลวิธีการแปลความที่สะท้อนให้เห็นภูมิรู้ได้อย่างชัดเจนคือ การแปลคำหรือข้อความอ้างอิงตัวละคร วิธีการดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นพระปรีชาญาณในด้านกวีนิพนธ์อักษรศาสตร์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในการหลากคำ และความรอบรู้ภาษาบาลีสันสกฤตในการประกอบคำ ดังนี้

ความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในการหลากคำ จะเห็นได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเลือกใช้ถ้อยคำมาใช้ในการหลากคำเพื่ออ้างถึงพระพุทธรเจ้าถึง 103 แห่งโดยไม่ซ้ำกัน ขณะที่ทรงหลากคำเพื่ออ้างถึงพญานันโทปนันทะถึง 68 แห่งโดยไม่ซ้ำกัน

ความรอบรู้ภาษาบาลีสันสกฤตในการประกอบคำ จะเห็นได้ว่าพระนามของพระพุทธรเจ้า และชื่อของพญานาคที่ใช้คำอ้างอิงล้วนแต่เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ดังเช่นชื่อพญานาค ทรงสามารถสรรคำที่หมายถึง พญานาคหรืองูในภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ได้อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มที่หมายถึงนาค เช่น นาคันยา นาคบคีสรรนาคา นาคบคิบาดาลราชูร กลุ่มที่หมายถึงผู้มีพังพาน เช่น ศรณิศวรราชิราช ศรณนทรราชิราช ศรณินดินทรราชู กลุ่มที่หมายถึงผู้มีลิ้นสองแฉก เช่น ทวิชีวหินทรียราชู ทวียงคชีวहनทรียราชู ทวียงคชีวहनทรราชูขังค กลุ่มที่หมายถึงผู้เลื้อยไป เช่น สลปะราชู สลเบนทรราชิราชู สรรปะระณะยราชิราชู กลุ่มที่หมายถึง ผู้ไปด้วยออกหรือด้วยขนด เช่น พระญูอรเคนทร พระญูอรคาธิบคิสสร ภูษเคศวรา กลุ่มที่หมายถึงผู้มีพิษ เช่น อหินทรนาคันยา วิศเรนทรสรเบนทรราชิราชู เป็นต้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากความตั้งพระทัยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็จะเห็นได้ว่า พระองค์มุ่งจะทรงพระนิพนธ์เพื่อแสดงพระปรีชาสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ในหมู่นักปราชญ์ ดังที่ทรงระบุไว้

แต่ข้านี้กล่าวแต่บท ๑ *สกุทายมิ* แต่งสลิขฐพจนคำสยาม ๑ *สลิฏฐ* ให้เกลี้ยงเกลามาตามใน
พระบาฬี ๑ *นनुโทปนนทวตฺถุ* ซึ่งมีในนनुโทปนนทพัสค ๑ *พหุสมฺพสฺส* และมีบทสัมผัสสะ
อันเจรอน ๑ *ปสาทาย* เพื่อจะให้จำเรอญปริดาภิรมย ๑ *เตสฺสนาน* แห่งนิกรสรณพราหมณา
แลเสวคามายราชบัณฑิตย ๑ *โสวตฺถิกมาล* เปนถนิมรัตนกิริยชิตกรรณา แห่งเมธาในโลกลนี้แล

จะเห็นได้ว่าพระองค์ตั้งพระทัยให้เรื่องนันทุสนทรคำหลวงเป็นเครื่องบันเทิงใจ
แก่เหล่า “*สรณพราหมณา แลเสวคามายราชบัณฑิตย*” และตั้งพระทัยให้เรื่องนี้เป็นประจักษ์
เครื่องประดับหูของ “*เมธาในโลกลนี้*” หรือเหล่านักปราชญ์ในโลกลนี้ หากพิจารณาข้อความส่วนนี้
จะเห็นว่า บุคคลที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงสถึงในที่นี้เป็นบุคคลที่มีความรู้หรือเป็นปราชญ์ ดังนั้น
พระประสงค์ที่พระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องนันทุสนทรคำหลวงขึ้น จึงมิได้มีพระประสงค์
เพื่อให้เป็นงานสาธารณะที่ใครก็สามารถอ่านได้ แต่ทรงคาดหวังว่า ผู้ที่จะอ่านเรื่องนี้ได้ต้องเป็นผู้
ที่มีความรู้หรือเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน จึงแสดงให้เห็นความตั้งพระทัยที่จะทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้
เพื่อ “*อวดฝีมือ*” ในหมู่นักปราชญ์ได้แจ้งประจักษ์

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาถวีกการแปลแต่งเรื่องนันทุสนทรคำหลวงพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์ จากพระบาฬินนโทปนนทพัสคหรือ นนุโทปนนทวตฺถุ ผลงานของ
พระพุทธรสิริเถระ พบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้ถวีกการแปลแต่ง 4 ประการสำคัญ ได้แก่ การ
คงความ การเพิ่มความ การตัดความ และการแปลงความ ถวีกทั้ง 4 ประการนี้มีความสำคัญที่
สะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง 4 ประการ ได้แก่ เพื่อเป็นการถ่ายทอดสารจากภาษาบาลีเป็น
ภาษาไทย เพื่อให้เกิดความงามและความไพเราะ เพื่อให้เกิดความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ใน
ฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนา และเพื่อแสดงภูมิรู้ในฐานะกวี

เมื่อพิจารณาจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้ทั้งถวีกการ “แปล” และ
“แต่ง” กล่าวคือ ทรง “แปล” โดยการใช้ถวีกคงความตามขนบการแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย
โดยเฉพาะการใช้ “อายตนิบาต” ทำให้เรื่องนันทุสนทรคำหลวง คงลักษณะขนบความเป็น

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับไตรภูมิพระร่วงและมหาชาติคำหลวง ขณะเดียวกันก็ทรง “แต่ง” โดยใช้ทั้งกลวิธีการเพิ่มความ ตัดความ และแปลงความ กลวิธีดังกล่าวทำให้เรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวงมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น ทั้งความงามและความไพเราะจากการที่ทรงเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วที่มีสัมผัสตลอดทั้งเรื่อง และทำให้เรื่องมีความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนาจากการที่ทรงเลือกใช้กลวิธีการแปลงคำอ้างถึงตัวละครที่มีการใช้ศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตมาประกอบกันเป็นสมาสขนาดยาว และประกอบด้วยหน่วยทางความหมายหลายหน่วยที่ล้วนแสดงการยกย่องและสรรเสริญพระพุทธเจ้า

กลวิธีที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเลือกใช้ขึ้นนี้ แสดงให้เห็นความเป็น “สลิษฐพจนคำสยาม” หรือถ้อยคำภาษาไทยที่เกลี้ยงเกลาได้อย่างชัดเจน เพราะกลวิธีต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงเลือกใช้ช่วยให้เนื้อความมีความต่อเนื่องเป็นภาษาไทยที่สื่อความหมายได้อย่างเหมาะสม ดังเห็นได้จากการเพิ่มความเชื่อมโยงความ และอธิบายความที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังทรงใช้กลวิธีการขยายความพรรณนาทั้งการพรรณนารูป เสียง แสง และสี จนทำให้เกิดจินตภาพตามเนื้อความอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้น ดังนั้นกลวิธีการแปลแต่งที่พระองค์ทรงเลือกใช้ขึ้นนี้จึงทำให้นันทโทปนันทสูตรคำหลวง เป็น “สลิษฐพจนคำสยาม” อย่างแท้จริง

นอกจากนี้การศึกษากลวิธีการแปลแต่งเรื่องยังสะท้อนให้เห็นพระปรีชาสามารถของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะที่ทรงเป็นกวีนักอักษรศาสตร์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นอีกด้วย ทั้งพระปรีชาสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในการหลากคำ และความรอบรู้ภาษาบาลีสันสกฤตอย่างแตกฉาน จนทำให้ทรงสร้างสรรค์เรื่องนันทโทปนันทสูตรให้มีความงดงามไพเราะ ความอลังการและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวรรณคดีพระพุทธศาสนาอันทรงคุณค่า

เชิงอรรถตอนท้าย

- ⁴นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมคำหลวงที่พบใหม่อีกเรื่องคือ “สุปรีดิธรรมราชชาดกคำหลวง” (กรมศิลปากร, 2558)
- ⁵สุภาพรณ ฌ บางช้าง (2533, หน้า 299 - 300) สันนิษฐานว่า พระพุทธสิริเถระ น่าจะเป็นภิกษุชาวไทยสมัยอยุธยาและเป็นผู้ร่วมแต่งมหาชาดกคำหลวง อย่างไรก็ดีตามยังไม่เป็นข้อยุติ ท่านอาจเป็นพระภิกษุชาวไทยหรือชาวลังกาก็ได้
- ⁶ลินิมุข น่าจะตรงกับคำว่า สลิมุข หรือ สลิมุข หมายถึง ผึ้ง แมลงภู่ (เทียบภาษาสันสกฤต สลิมุข) ดู Williams (2011, p. 1,073)

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2545). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กรมศิลปากร. (2558). *สุปรีดิธรรมราชชาดกคำหลวง*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2547). *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ.
- ช่อนกลิ่น พิเศษสกลกิจ. (2529). เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร: กวีนักอักษรศาสตร์. *ภาษาและหนังสือ*, 18(2), 99-107.
- “นันโทปนันทสูตรคำหลวง.” สมุดไทยขาว. อักษรไทยและอักษรขอม. ภาษาไทยและภาษาบาลี. เส้นรงค์. พ.ศ. 2275. เลขที่ 120. หอสมุดแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต].
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2545). *อธิบายบาลีไวยากรณ์ นาม และอักษยศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2550). *นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2556). *บาลีไวยากรณ์ วจิวิภาค ภาคที่ 2 นามและอภัยศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิลยา วิมุกตะลพ. (2514). คำเขมรในนันทโปปนนทสูตรคำหลวง. *วัฒนธรรมไทย*, 11(7), 29-32.
- วีรี เกวลกุล. (2546). *การศึกษาศัพท์ภาษาสันสกฤตในนันทโปปนนทสูตรคำหลวง*. รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคลศิลปศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา. (2534). คำหลวง. ใน *วรรณวิทยา* (หน้า 81-90). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระการเกษียณอายุราชการ)
- สิริขญา คอนกรีต. (2550). วาทศิลป์ในนันทโปปนนทสูตรคำหลวง. *สารมนุษยศาสตร์*, 3(1), 29-41.
- สุพรรณิ ปิ่นทอง. (2552). *แปลได้ แปลดี: ทักษะการแปลสำหรับผู้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (จัดพิมพ์เนื่องในการเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)
- อรอนงค์ พัดพาดิ. (2521). *พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Williams, M. M. (2011). *A Sanskrit-English dictionary* (reprinted 16th). Delhi: Motilal Banarsidass.